

RAPORT DE MONITORIZARE A BISERICILOR DIN LEMN DIN JUD. MARAMUREȘ ÎNSCRISE ÎN LISTA PATRIMONIULUI MONDIAL¹

Ana Mojolic, Adriana Stroe

Mojolic Ana, consilier superior, specialist DJCCPCN Maramureș

Stroe Adriana, expert, sectorul Evidență-Cercetare al I. N. M. I., responsabil monitorizare biserici din lemn din jud. Maramureș înscrise în Lista Patrimoniului Mondial.

Durata deplasării: 10-13 noiembrie 2008

Scopul deplasării: Evaluarea protejării celor opt biserici din lemn din jud. Maramureș înscrise în Lista Patrimoniului Mondial.

Deplasarea a fost efectuată împreună cu specialiști ai DJCCPCN Maramureș. În timpul deplasării am avut discuții cu preoții parohi sau ghizii respectivelor biserici în special despre starea de conservare a monumentelor, număr de turiști, materiale informative pentru aceștia.

1. EVIDENȚA MONUMENTELOR

În intervalul 2006-2008 DJCCPCN Maramureș a întocmit fișele analitice ale celor opt biserici din lemn înscrise în Lista Patrimoniului Mondial, precum și obligațiile de folosință pentru acestea.

Documentația menționată este atașată la Dosarul monumentelor istorice înscrise în Lista Patrimoniului Mondial, păstrat de DJCCPCN. În ceea ce privește Fișa de conservare a monumentului istoric, așa cum am menționat și în precedentul raport, nu există încă un formular aprobat și o metodologie de completare a acesteia, așa cum există în cazul Fișei analitice de evidență și al Obligației de folosință.

2. DATE PRIVITOARE LA LOCALIZAREA MONUMENTELOR

În intervalul 2006-2008, datorită unui program desfășurat de Institutul Național al Monumentelor Istorice, monumentele din România înscrise în Lista Patrimoniului Mondial, printre care

și cele opt biserici din lemn, sunt vizualizabile pe Google Earth.

3. JUSTIFICAREA ÎNSCRIERII

Ansamblul „Biserici de lemn din Maramureș” a fost înscris în anul 1999 în Lista Patrimoniului Mondial sub criteriul IV, valorile ansamblului (inclusiv autenticitatea și integritatea) ca și semnificația acestuia, așa cum au fost definite la momentul înscrierii rămânând neschimbate. Din păcate nici până în prezent nu am putut afla dacă la momentul înscrierii au fost făcute observații de către Comitetul Patrimoniului Mondial, observații care să fie folosite în monitorizarea ansamblului menționat.

4. ZONELE DE PROTECȚIE

În intervalul 2006-2006, prin programul „Retrospective Inventory”, desfășurat de Institutul Național al Monumentelor Istorice au fost delimitate zonele de protecție ale acestor monumente.

De asemenea, ca urmare a discuțiilor purtate la sediul Consiliului Județean Maramureș cu dl. Vasile Șpan - arhitect șef al județului Maramureș, am aflat că s-au efectuat demersurile necesare pentru ca și cele opt biserici din județ înscrise în Lista Patrimoniului Mondial să beneficieze de programul de întocmire a Planurilor Urbanistice Zonale, desfășurat de MLPTL pentru monumentele din România înscrise în Lista Patrimoniului Mondial. În perioada imediat următoare vom lua legătura cu ministerul menționat pentru a afla dacă au avut loc licitațiile de atribuire a proiectelor, în vederea stabilirii de contacte spre consultare.

5. MANAGEMENTUL MONUMENTELOR

După cum se știe bisericile din lemn înscrise în LPM sunt folosite în cult fie ca biserici de parohie (Budești-Josani – prin rotație cu biserica nouă, Desești, Plopiș, Șurdești), fie drept „paraclise” ale acestora (Bârsana, Ieud-Deal, Poienile Izei, Rogoz), modul de folosire al acestora nefiind modificat de la înscrierea în Listă.

Așa cum am menționat și în precedentul raport, **Programul de protecție și gestiune a monu-**

¹ În stabilirea obiectivelor vizitei ca și în întocmirea prezentului raport au fost folosite prevederile legislației specifice de protejare a monumentelor istorice înscrise în Lista Patrimoniului Mondial și punctajul conținut de chestionarul Raportului periodic UNESCO.

mentelor înscrise în Lista Patrimoniului Mondial care, cf. METODOLOGIEI privind elaborarea și conținutul - cadru al planurilor de protecție și gestiune (Art. 1, alin. (2) din HG 493/aprilie 2004), care trebuia întocmit la comanda Ministerului Culturii și Cultelor, nu a fost încă făcut public. În absența acestui program, nu pot fi întocmite de către Consiliul Județean, cf. legii, Planurile anuale de protecție și gestiune ale acestor monumente [v. Art. 2, alin. (2) și (3) ale Metodologiei citată mai sus].

Așa cum rezultă atât din procesul de înscriere a monumentelor în Lista Patrimoniului Mondial cât și din chestionarele-raport periodic privind monumentele înscrise în Listă, Comitetul Patrimoniului Mondial acordă o deosebită atenție programelor de gestiune ale acestor monumente, deci întocmirea Programului de protecție și gestiune a ansamblului menționat mai sus se impune ca o urgență măcar acum, la aproape 10 ani de la înscrierea acestor monumente în LPM. De aceea, în calitate de responsabil cu monitorizarea Ansamblului „Biserici de lemn din Maramureș” înscrise în Lista Patrimoniului Mondial propun ca alcătuirea **Programului de protecție și gestiune a acestui ansamblu să fie inclusă ca o urgență în Planul Național de Restaurare pe 2009.**

6. RESURSE FINANCIARE pentru protejarea, conservarea și punerea în valoare a bisericilor din lemn înscrise în LPM (2008)²

- fonduri MCC propuse (cf. extras PNR 2008):
- ✓ Ieud-Deal 80 000 RON (restaurare pictură)
- ✓ Bârsana 100 000 RON (restaurare pictură)
- fonduri ale Consiliului Județean (sau derulate prin acesta): așa cum a rezultat în urma discuțiilor la Direcția de Dezvoltare Regională din Consiliul Județean, Consiliul Județean Maramureș are în pregătire (spre finalizare faza PT) partea de documentație privitoare la jud. Maramureș din proiectul regional intitulat „Circuitul bisericilor de lemn din Transilvania de Nord” care prevede amenajarea drumurilor de acces, a parcărilor, a punctelor de informare (dotate și cu toalete), a aleilor din dale de piatră, refacere sau reparare împrejmuiri, iluminatul exterior și pichete P.S.I., pentru 17 biserici din lemn din județ, printre care și cele opt biserici din lemn din LPM.
- fonduri ale Consiliilor Locale (sau derulate prin acestea): proiectul „Punerea în valoare a zonei

protejate Ansamblul arhitectural cu monument UNESCO Biserica de lemn Sf. Arhangheli din orașul Târgu-Lăpuș, sat Rogoz, jud. Maramureș” - proiect cu finanțare externă neramburasabilă, derulat de către Consiliul Local Târgu Lăpuș și menționat în precedentul raport, a fost finalizat în 2007.

- Consiliul Local Bârsana a amenajat deja drumul menționat în precedentul raport; acesta va facilita accesul la parcare prevăzută prin proiectul menționat mai sus.

7. VIZITATORI

În ceea ce privește statisticile de vizitatori cerute de Raportul periodic, acestea nu pot fi întocmite datorită cauzelor menționate deja în raportul din 2006 și, ca și în precedentul raport, propunem ca statisticile referitoare la vizitatori să fie în sarcina ghizilor existenți la fiecare din aceste biserici. Este necesară afișarea la loc vizibil a programului de vizitare a bisericilor și modului de anunțare a ghizilor.

Drum acces, punct informare, parcare, toalete, iluminat exterior. Singura biserică care are deja aceste dotări este cea din Rogoz, pentru celelalte biserici fiind folosite parcările și toaletele menționate în precedentul raport. Prin punerea în execuție a proiectului „Circuitul bisericilor de lemn din Transilvania de Nord” menționat mai sus, aceste cerințe privind facilitățile oferite vizitatorilor vor fi îndeplinite.

În prezent singura biserică ce are încă *materialele informative* tipărite care pot fi oferite vizitatorilor este biserica din Ieud Deal.

O problemă specială, menționată și în raportul din 2006, o reprezintă faptul că, datorită lucrărilor de restaurare, începute încă din 1998, biserica din Bârsana a înregistrat o scădere progresivă a numărului de vizitatori, deranjați de faptul că nu pot vedea decât o mică parte a picturii murale din cauza schelelor șantierului de restaurare pictură murală.

8. STUDII ȘTIINȚIFICE

Marius Porumb, *Eglises en bois de Maramureș. The Wooden Churches of Maramureș, în Romania. Patrimoine mondial. World Heritage*, Independent Film, București, 2007.

9. EDUCAȚIE, INFORMARE

Există panouri de informare cu texte în limbile română, engleză și franceză la șapte din cele opt biserici din lemn, excepție făcând biserica din Ieud-Deal, unde preotul paroh nu a fost de acord cu instalarea acestuia, deoarece textul informativ

² Menționăm că, în absența unui Plan de gestiune și a unei echipe minime de coordonare a acestui Plan, este foarte dificil de colectat datele necesare întocmirii statisticilor anuale exacte cerute de Raport, privitoare la lucrările executate și la resursele financiare folosite pentru protejarea și punerea în valoare a acestor monumente.

conține o altă dată a bisericii decât cea reținută de tradiția locală³.

În cadrul PROIECTULUI „CONCORDIA” PHARE CBC RO 2005/017- 539.01.02.15, d-na consilier superior Ana Mojolic a prezentat la Baia Mare aceste biserici în cadrul seminarului „Colaborare culturală româno-ucraineană”, desfășurat la sfârșitul anului 2006 și de 2 ori în Ucraina, în anul 2007 și în anul 2008.

Tot în anul 2008 au apărut două lucrări de informare:

- *Monumente UNESCO din România*, ed. Procema, Baia Mare, 2008

- *Biserici de lemn din Maramureș*, ed. Procema, Baia Mare, 2008

Bisericile din lemn din jud. Maramureș înscrise în Lista Patrimoniului Mondial vor ocupa un loc central în Ediția MARAMUREȘ a Revistei-catalog FORCE TOURISM – business & tourism magazin (ediție dedicată în exclusivitate promovării județului MARAMUREȘ), în curs de apariție, având ca editor MEDIA CONSULTING PEOPLE și partener -, CONSILIUL JUDEȚEAN MARAMUREȘ.

10. FACTORI CARE AFECTEAZĂ MONUMENTELE (STARE DE CONSERVARE)

Probleme generale.

Având în vedere materialul de construcție al acestor monumente (lemn, inclusiv învelitorile) și folosința acestora (sunt folosite în cult fie ca biserici parohiale fie ca paraclise ale bisericilor parohiale) ca și faptul că sunt relativ izolate în cadrul localităților (toate cele opt biserici se află în cimitire) și în amplasamente mai greu accesibile, primul din factorii cu efecte devastatoare asupra acestor biserici este producerea unui incendiu⁴. Principalele surse ale acestuia sunt:

- **focul deschis** – în special lumânările aprinse în biserică –, dar și lumânările aprinse la mormintele situate în imediata apropiere a bisericii și, uneori, aprinderea gunoiului,

- **instalațiile electrice**: bisericile nu sunt prevăzute cu instalații de încălzire și în cazul

folosirii unor radiatoare, de orice tip, există pericolul ca instalațiile electrice să se supraîncălzească (de menționat, de asemenea, că în cultul ortodox, la anumite momente ale Sf. Liturghii preotul are nevoie de apă caldă care se pregătește, de obicei, pe un reșou). De asemenea, pentru a preveni incendiile, în unele biserici lumânările din policandre și de la icoane au fost înlocuite cu becuri; în majoritatea cazurilor aceste becuri sunt așezate prea aproape de icoane (care sunt din lemn și înconjurare de draperii și ștergare), iar numărul becurilor poate provoca supraîncălzirea rețelei. Tablourile electrice sunt vechi și amplasamentul lor nu a fost verificat.

- **fulgerele**, mai ales că și în cazul în care bisericile nu sunt amplasate pe o înălțime, au turnurile-clopotniță acoperite cu fleșe foarte înalte, cu cruci din metal. Bisericile sunt prevăzute cu paratrăsnete, dar, în șapte din cele opt cazuri (excepție biserica din Rogoz), instalația acestora este veche și deteriorată.

De asemenea, șapte din cele opt biserici (excepție biserica din Rogoz) nu au sisteme de semnalizare a incendiilor, căile de acces sunt dificile și, chiar acolo unde localitățile au sisteme de alimentare cu apă, bisericile nu sunt prevăzute cu hidranți⁵.

Două din cele opt biserici (Bârsana și Ieud-Deal) au la interior schele din lemn pentru restaurarea picturii murale, care ocupă de cca. 10 ani o bună parte din spațiu, constituind un obstacol pentru intervenție în cazul unei situații de urgență.

Pentru remedierea lipsurilor semnalate, în sensul angajamentelor luate de România cu prilejul înscrierii în Lista Patrimoniului Mondial a acestor monumente, în acord cu cerințele de conservare dar și cu cerințele cultului sunt necesare următoarele măsuri:

1. Pentru ca lumânările să nu mai fie aprinse în biserică **ar trebui amenajate locuri speciale pentru aprins lumânările**, amplasate în vecinătatea bisericii⁶, dar în locuri avizate de DJCCPCN Maramureș și I.S.U. Pentru a evita apariția obișnuitelor lumânărare din tablă neagră, împodobite după fantezia fiecăruia, ar fi bine să fie întocmite, în cazul acestor biserici, una-două schițe de lumânărare - tip. La fiecare din cele opt biserici ar

³ Textele informative au fost alcătuite respectând informațiile conținute de publicațiile de specialitate și, așa cum am menționat în precedentul raport, aprobate de membri ai secțiunii de evidență a CNMI.

⁴ Numai în anul 2008 au avut loc în România două incendii majore la monumente istorice, producând, pe lângă pierderile materiale, fie pierderi însemnate de substanță istorică (biserica evanghelică din Bistrița), fie chiar distrugerea, în întregime, a monumentului (biserica de lemn Sf. Arhangheli din satul Pleșa, jud. Gorj). De remarcat că în cazul unui incendiu la o biserică din lemn viteza de propagare a acestuia și distrugerile provocate sunt mult mai mari decât la o biserică din zid.

⁵ O inventariere a surselor de incendiu și a defecțiunilor constatate în acest sens la cele opt biserici de lemn din jud. Maramureș înscrise în Lista Patrimoniului Mondial este în curs de întocmire de către specialiștii de la Inspectoratul pentru Situații de Urgență al jud. Maramureș și va fi înaintată Ministerului Culturii și Cultelor.

⁶ Aprinderea lumânărilor într-un loc aflat în afara bisericii este o practică deja încetățenită în multe zone din țară.

trebui să existe un **responsabil** din Comitetul Parohial care să **supravegheze cimitirele la sărbătorile însoțite de aprinderea lumânărilor la morminte**. Punctele **PSI trebuie reamenajate și dotate** corespunzător (numai biserica din Bârsana are un punct PSI nou).

2. Este necesară **verificarea și, după caz, înlocuirea instalațiilor electrice defecte sau redimensionarea acestora**, precum și verificarea și înlocuirea instalațiilor de paratrăsnet acolo unde este cazul⁷; tot cu acest prilej ar trebui instalați **senzori de fum** (care există în prezent numai la biserica din Rogoz) și **semnalizare** în caz de incendiu. **Dată fiind urgența acestor operațiuni și caracterul lor special în cazul acestor biserici, ar fi necesară introducerea lor în Planul Național de Restaurare pe anul 2009.**

3. **Planurile Urbanistice Zonale** care vor fi întocmite prin programul MLPTL pentru aceste monumente **vor trebui să prevadă instalarea de hidranți și amenajarea drumurilor de acces.**

4. Paratrásnetele ar trebui verificate anual, unele necesită lucrări de reparații;

5. În șantierele de restaurare este recomandabilă **înlocuirea schelelor din lemn cu schele metalice**, iar acolo unde nu este posibil, supravegherea schelelor din lemn în timpul restaurării. În cazul schelelor de mici dimensiuni (ex. schelele șantiereleor de pictură murală din aceste biserici) acestea ar trebui demontate când operațiunile de restaurare sunt întrerupte (de ex. la Bârsana și la Ieud-Deal schela pt. șantierul de restaurare pictură murală este folosită mai puțin de o lună pe an și este instalată în bisericile menționate de cca. 10 ani constituind un real pericol în cazul unui incendiu).

6. Pentru un plus de siguranță în protejarea monumentelor ar trebui introdusă și la noi, ca în o bună parte a țărilor europene, obligativitatea asigurării acestora cât și obligativitatea asigurării fiscale a șantiereleor de restaurare, pe toată durata existenței șantierului⁸.

Alte probleme

1. Bârsana: persistă o parte a problemelor de conservare semnalate în raportul din anul 2006, ex. pietrele de pe latura nord-estică a soclului absidei altarului sunt dislocate, acest lucru putând fi observat atât din exteriorul bisericii cât și din interiorul acesteia. Spațiile dintre bânele pereților

s-au accentuat, acestea putând fi observate chiar și prin fâșiile de pânză cu pictură murală care acoperă rosturile de la îmbinarea bânelor. Șifa de pe panta sudică a învelitorii a început să se deterioreze. Restaurarea picturii, începută în 1998, nu s-a încheiat încă (pictor restaurator Sanda Bucur), spre nemulțumirea credincioșilor, care nu-și pot folosi biserica de aproape un deceniu.

2. Budești-Josani: restaurarea picturii murale este în curs (pictor restaurator Săvescu C.). Ca și în celelalte biserici vizitate panta sudică a învelitorii a început să se deterioreze.

3. Desești: stare bună de conservare, cu excepția pantei sudice a învelitorii, pentru care este valabilă observația de mai sus.

4. Ieud-Deal: este în curs restaurarea picturii murale (pictor restaurator Dana Postolache). Pictorul restaurator a semnalat preotului paroh un atac de cari activi, parohia propunându-și întocmirea unui proiect pentru combaterea acestora. **Există posibilitatea unor atacuri similare și la celelalte biserici lemn din județ înscrise în LPM, fiind necesară, deci, o expertiză biologică a acestora.** Deoarece una din sursele atacurilor biologice ar putea fi schelele din lemn (netratat), aceasta ar fi încă un motiv în plus pentru obligativitatea folosirii de schele metalice la șantierele de restaurare (cred că suntem una din ultimele țări din Europa care mai permit folosirea schelelor din lemn la șantierele de restaurare; pe lângă costul ridicat, acestea sunt, așa cum s-a văzut, sursă de incendiu și atacuri biologice).

5. Plopiș: stare bună de conservare d.p.d.v. al arhitecturii. Ar fi necesară demararea unui proiect de restaurare a picturii, afectată, așa cum am menționat și în precedentul raport, de infiltrarea apelor pluviale anterior încheierii restaurării de arhitectură. În zona turnului, s-au constatat desprinderi ale instalației de paratrăsnet ce necesită fixarea acestuia.

6. Poienile Izei: stare bună de conservare, cu excepția pantei sudice a învelitorii, care a început să se degradeze.

7. Rogoz: biserica este în bună stare de conservare, restaurarea picturii fiind încheiată în 2007.

8. Șurdești: ar fi strict necesară o expertiză biologică, deoarece, datorită umidității semnalate și în precedentul raport, ar putea exista un atac de fungi. Umiditatea permanentă din interior, contribuie și la accentuarea degradării picturii. Se impune demararea unui proiect de sistematizare a terenului din jurul bisericii, mai ales amenajarea unui sistem de colectare a apelor pluviale, infiltrarea acestora pe sub soclul scund al bisericii putând fi cauza umidității semnalată mai sus.

⁷ Din relatările proșilor parohi paratrásnetele au fost verificate de firme specializate care au constatat diminuarea puterii instalațiilor de paratrăsnet, dar nu am văzut concluziile scrise, ale acestor verificări.

⁸ Reglementările agenșilor de asigurare ar putea constitui o presiune în plus pentru respectarea regulilor de prevenire a evenimentelor nedorite